

11. 7.

DISSERTATIO EXEGETICA

QVA

LOCVM PAVLI ad Ebr. VI, 4. fq

NON AGERE

DE

PECCATO IN SPIRITVM S

ADSERITVR

QVAMQVE

SVB PRAESIDIO

VIRI SVMMME VENERABILIS

MAGNIFICI ET EXCELLENTISSIMI

CHRISTOPHORI TIMOTHEI
SEIDELII

S. THEOL. D. SEREN. BRVNSV. AC LVNEBURG. DVCI A CONSILII
SAGRIS, SVPERINTENDENTIS GENERALIS, CAPITVLI IMPERIA-
LIS LIBERI REGIO - LOTHARIENSIS ABBATIS, S. THEOL. PROF
PRIMAR. IN ACAD. IVLIA CAROLINA, ET PROT-ECCLESIASTAE
HELMSTADIENSIS, TEVTONICARVM SOCIETATVM HELM-
STADIENSIS PRAESIDIS ET GOTTINGENSIS

MEMBRI

FAVTOVIS PRAECEPTORIS AC HOSPITIS SVI MA-
XIMA PIETATE AC MENTE GRATISSIMA
AETATEM COLENDI

D. XXVII. MAII MDCCLV. IN IVLEO MAIORI

PVBICO EXAMINI SVBICIT

AVCTOR

IOANNES FRANCISCVS WAGNER

VLMENSIS

S. THEOL. CVLTOR ET DVCALIS TEVTONICAE SOCIETATIS,
QVAE HELMSTADI FLORET, ORDINARIVS SODALIS

HELMSTADI, TYPIS LEVCKARDIANIS

PARS HISTORICA

I

primis inde religionis christianae saeculis fuere iam nonnulli, qui euangelistarum apostolorumque scripta, immo sanctissima ipsius IESU nostri dicta, male vsurpauerunt, ad peruersa suamet, quae excogitarunt, dogmata iis demonstranda confirmandaque. Idem experta sunt fatum Apostoli PAULI in epistola ad EBRAEOS pronuntiatam, v. 4. sqq. Cap. VI. quibus ad constantiam in vera religione, perseverantiamque in fide in CHRISTVM, adhortari studet atque excitare eos, qui vt ad castra cultus leuitici, quem pie reliquerunt, recederent, multis rationibus, multisque exemplis tentabantur.

NOTVM scilicet est schisma illud, atque dogma peruersum, quod perfecerunt et tradiderunt NOVATVS atque NOVATIANVS, * III. Saeculo viri celebres, quodque etiam ex sacris probare litteris, praesertim ex EBR. VI. atque X. conati sunt. EPIPHANIVS nimirum haeres. LXXXIX. nos reddit certiores, ipsos, μετὰ τὸ λῆ-
 τρον μικρῆτι δύναιται ἐλεῖν δαι πεπρωκότα. post lauacrum non posse lapsum amplius misericordiam consequi, docuisse **

A 2

CON-

* Non sunt omnino hi duo confundendi, alter sc. eorum Africanus, alter Romanus fuit Presbyter; ille erat seductor, hic seductus
 ** Cf. Epitome Hist. eccles. IOANNIS PAPAE, ex KIPPINGII editione. Franc. et Brem. MDCLXXV. p. m. 241. sq. IO. HENR. HOTTINGERI Hist. Eccles. P. I. p. m. 150. sq

CONSTAT etiam ex historia satis aperte occasio, quae dogma hoc valde damnosum progenit. Romana ecclesia semper mitior erat in disciplina circa lapsos caeteris ecclesiis, quae quidem in peccata atque crimina incidentes recipiebant ac admittebant in communionis finem et Christianorum societatem, sed tria exceperunt grauissima, idololatriam, homicidium, adulteriumque; quae in re prior decidebat lenius, quum lapsos quoque in idololatriam, homicidium etc. post longa poenitentiae tempora veris denuo adiungi posse membris decreuerit. Id quod displicuit NOVATO et NOVATIANO. * Hic enim, ob denegatam in Concilio a CORNELIO instituto palinodiam, excommunicatus, a NOVATO Carthaginiensi Presbytero commotus est atque incitatus, ut nouam conderet ecclesiam. Id quum fecisset, disciplinam exercuit atque obseruari iussit admodum seueram, quae scilicet Stoico, qui fuit, philosopho erat maxime admodum accommodata eiusque moribus et consuetudini conueniens. Hinc etiam illis omnibus negauit ad fidelium communionem redditum, qui crimen aliquod magnum commiserant baptisati, quod institutum ut fiat aliis probatum, remisit ipsos ad dictum PAULI EBR. VI. et X. ** Scilicet priori in loco Apostolum expressis egisse verbis de hominibus post baptismum peccantibus, omni contendit modo, atque hinc etiam nulli eorum in ecclesiae communionem recipi posse ea propter ipsi videntur, quia Apostolus, non fieri posse, ut renouentur ii ad poenitentiam, nos docuisset. Id quod esse

* Cf. POLI Synops. ad h. I. Vol. V. p. m. 109.

** Cf. WEISMANNI Hist. eccles. N. T. P. I. p. m. 193. AMBROSIIYS L. II. de Poen. C. II. T. I. Oper. p. 221. scribit: *Obniti volunt, et auctoritatem aium sibi suffragari sententiae, allegantes scriptum ad Hebraeos: Impossibile est enim hoc, qui semel etc.*

effecit, ut omnes in SPIRITUM S. peccare affirmaverit, qui post lauacrum baptismi graue aliquod delictum perpetrassent. Sic enim cum fuisset affectis ratiocinatus fuit: *Quicumque lapsus Christianorum grauior minime potest remitti, ille est peccatum in SP. S. Omnis vero lapsus Christianorum grauior post baptismum ipsis remitti nequit; hinc etiam est peccatum in SP. S.* Habes igitur hic definitionem, quam tradiderunt de peccato in SP. S. NOVATIANI, cuius fundamentum ex tractatione exegetica pariter ac dogmatica argumenti huius erit examinandum. REFERVNT quidem Historici, distinxisse NOVATIANOS inter ecclesiasticam peccatorum veniam diuinamque, et tantum existimasse, huiuscemodi peccatoribus nequam esse sacrorum communionem concedendam. * Sed his sane non mitigatur eorum sententia; nec minus nocuerunt imbecillioribus. Communis enim ista aetate fuit opinio, delictorum remissione qui non beantur ab Ecclesia, coelo etiam esse exclusos. Facile hinc intelligitur, NOVATIANOS omnem lapsis rapuisse spem salutis, atque aeternae DEI gratiae. Aliud en! damnum valde magnum ex hoc dogmate ortum. Differtur sacrum in dies lauacrum, quia formido premit Ecclesiae adscriptos, in peccata relabendi grauiora. Error igitur hic subduxit multis dona illa, quorum per baptismum reddimur participes, coelestia; exposuit multos morti prius, quam Spiritus regenerationis in ipsos per aquam cum verbo DEI coniunctam

A 3

Etam

- * Testatur hoc SOCRATES L. IV. Hist. Eccles. Cap. XVIII. FEVRBORNIVS de Peccato in SP. S. in *Opp. p. 1853.* contendit, NOVATIANOS in principio moti certaminis non solum negasse, Ecclesiam recipere debere lapsos post baptismum, sed et, DEVM ipsis veniam haut largiri, contendisse. Postquam autem accuratius et distinctius se explicassent, de Ecclesia tantum loquutos esse, in dubio relinquentes, quid DEVS sit facturus

Etiam fuit effusus. Egregio multos carere iubet hoc somnium pestilens testimonio filiationis DEI, atque hereditatis sempiternae salutis a CHRISTO nobis denuo adquisitae

II

HAEC etiam ea sunt momenta, quae iamdudum cordatiores permouerunt Theologos, ut omni, quae poterat fieri, ratione dogmati restiterint NOVATIANORVM. In primis elaborarunt in eo quam maxime, ut sensum Apostoli plane alium esse, causis ex textu ipsomet desumptis, demonstrarent quam euidentissime. Duas in classes abeunt potissimum, qui interpretantur maiori falis grano Apostoli verba; & vtraque pars habet ex antiquitate secum consentientes. Plurimi contendunt quidem, PAVLVM loqui de iis, qui in SPIRITVM SANCTVM delinquant, sed remouent ea prudenter, quae sapiunt Novatianismum: dum scilicet non de eo sermonem esse rationibus demonstrant verissimis, ac si omne peccatum, post baptismi lauacrum a nobis commissum, sit irremissibile, sed potius docere Apostolum, illuminatos, qui veritatem coelestem sufficienter agnouissent, non posse renouari, si eam proaereticè non solum abnegauerint, sed et blasphemias exceperint et hostiliter oppugnaverint; quia cum hoc peccato inseparabiliter coniuncta esset impenitentia finalis, adeoque irremissibilitas

III

ATQVI omnino sic euincitur falsitas dogmatis NOVATIANI, num vero ipsa haec interpretatio sensui apostolico conueniat, id est, quod in sequentibus erit exponendum. Videlicet quaeritur, num cum idea peccati *ἢ τὸ Πνεῦμα*, ex Saluatoris nostri ore haurienda, aequè ac

ac cum verbis PAULI, bene comparari queat haecce explicatio; atque id propter ea, quoniam a fautoribus sententiae huius statuitur, nihil effici aliud ab Apostolo, quam plenior peccati in sp. s. atque accuratior suppeditari *definitionem*. Adfirmant hoc in primis ex *nostratibus* Theologis, b. LUTHERVM sequentibus; IO. GERHARDVS, BROCHMANNVS, HVLSEMANNVS, SCHERZERS, CALIXTVS, CALOVIVS, KOENIGIVS, QVNSTEDIVS, BAIERVS, DANNAVERVS, FABRICIVS, HOLLAZIVS, IAEGERS, DIETERICVS, BVDDVS, HOFFMANNVS, CANZIVS, TELLERS, alique.* Habent ex *Reformatis* omnino secum consentientes; inprimis ad eos referri merito videntur ZWINGLIVS ipse, PISCATOR, CLAVDIVS, GOMARVS, MARCKIVS. Ex *anglicanae* ecclesiae adscriptis adponimus his DANIELEM WHITBY, PARISIVM, PEIRCIVM. Hi vero omnes, qui eandem peccati in SPIRITVM s. definitionem, eandemque adsumunt dicti Paulini explicationem, dissentiunt tamen circa *Subiectum*, illud committens, et circa *causas* irremissibilitatis eiusdem, de quibus momentis forsan occasio suppedabitur in sequentibus nonnulla differendi

IV

ET optandum sane esset, vt NOVATIANORVM dogma plane fuisset explosum his Theologorum rectoribus conaminibus. Nonnulli videlicet, qui ex infelici

* Nuperrime quidem his se etiam adiunxit multa cum eruditione Vir praestantissimus M. WILHELM. FRID. HOCHSTETTER, Stuttgart. in disputatione quadam, quae Tubingae prodiit 1753, et habita fuit Praefide celeb. IO. FRIDER. COTTA, qui vero in adiuncta proficitur epistola gratulatoria, se prorsus aliam hac de re sententiam cogitare atque adferere

schola SOCINI prodierunt, et ab auctore huius Sectae nomen acceperunt SOCINIANORVM, premunt passim vestigia NOVATI ET NOVATIANI.* Id quod etiam faciunt ANABAPTISTAE, qui, decimo sexto vigentes saeculo, res et ciuiles et sacras misere turbantes dilacerauerunt; quorum in primis notus est MELCHIOR HOFFMANNVS, natione Sueuus, errores suos potissimum in Holsatia, Belgio et Argentorati disseminans, qui omnino publice sententiam NOVATIANORVM defendit, atque aliis inculcare studuit.**

QVO magis caeterum opinio horum reprobanda est, eo minus, vti quidem arbitramur, ii sunt carpendi, qui suam addunt maiorum operae diligentiam ad verum Apostoli in citatis versibus indigitandum, euoluendum perferendumque sensum; simulatque nos non auaritia, noui quid docendi, sed potius veritatis amor, ad hoc negotium instigat, praeparat, atque reddit idoneos. Hae rationes sane excusant institutum nostrum iam suscipiendum, quum scilicet Apostoli verba ad HEBRAEOS VI. C. v. 4. sqq. non de peccato in SPIRITVM S. agere, ostensuri, atque simul vim ipsorum veram et significationem genuinam euoluere atque indicare conaturi simus. Id quod DEVS bene vertat

* Cf. Libellum, germanico exaratum idiomate, sic inscriptum: *Erzählungen, welche die da seyen, die verläugnen Jesum den Herrn*

** Vid. 10. ADAMI OSIANDRI Theol. posit. acroamat. P. II. Art. LIV. de peccato in s. p. s. p. m. 290. Th. IV

PARS EXEGETICA

T

GENVINVM eruere, quem intendit Apostolus EBR. VI, 4. sq, sensum, animus quum nobis sit, praestat omnino, verba nostra cum antecedentibus curate contendere ac comparare. Scilicet *versum* Capitis VI. *primum* cum *ultimis* Cap. V. *nexu* cohaerere *artissimo*, patet exinde, quod particula *διὸ* indicet, rationem iam ab Apostolo reditam esse, qua adductus constituisset, nec de principiis christianae religionis fufius agere iamiam, nec alias repetere doctrinas, quibus instructi deberent esse, qui ex Iudaismo ad Christi cultum accedere desiderarent. Commate enim ultimo praecedente PAVLVS contendit, iis proponi debere mysteria religionis, qui in primis eisdem capitibus iam eruditi essent et sensus haberent exercitatos, ad ea capienda intelligendaque. In eorum igitur numerum PAVLVS etiam EBRAEOS refert; licet in antecedentibus (v. II. sq.) imbecillitatis quoque mentionem fecit, ob quam indigerent forsitan multi eorum institutione curatori et solidiori in doctrinae Christianae fundamentis. Attamen indulgere vult eorum incitiae, et ea ipsis iam proponere dogmata, quae magis necessaria ducit ad EBRAEOS ab apostasia dehortandos. * Pergit igitur

* Καὶ τὸτο ποιήσομεν, ἕάνπερ ἐπιτρέπη ὁ θεός. Sunt Interpretes, qui putant, haecce verba sic esse explicanda, vt sensus Apostoli sit, se in praesentia rerum ea expositurum esse, quae ignorarent EBRAEI de primis Christianae religionis principiis. Referunt igitur τὸτο ποιήσομεν ad illa: ἐπὶ τὴν τελειότητα φεράμεθα, quod factum scilicet esse ab Apostolo iudicant, quum haece in litteris Christianae religionis splendorem, fructus eximios et gloriam omnem expli-

igitur diuus epistolae auctor, atque rationes subiungit, quae luculenter probant, cur repetitionem fundamentorum primorum, rebus sic stantibus, contendat minus necessariam

II

ΑΤQVI huius rei caussam ea complectuntur verba admodum difficilia, in quorum significationem veram inquirere instituimus, et ex quibus tot Theologorum conati sunt naturam peccati in Spiritum Sanctum demonstrare. Ἀδύνατον γάρ, inquit Apostolus, τὸς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσασμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἑπερανίας, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσασμένους Θεοῦ ἔργα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας. Impossibile enim est, illos, qui semel Christianae veritatis luce illuminati sunt, et gustarunt domum coeleste, atque participes facti sunt Spiritus sancti, gustaruntque verbum DEI salutare et virtutes saeculi futuri, denuo ita immutare et renouare, ut veram agant factorum suorum poenitentiam; denuo cruci adfigentes Christum et exponentes aliorum opprobrio. Iuuabit omnino, I. de Subiecto

explicauisset. Cf. Augusti Hermann Frankens *Lectiones Paraeneticas*, P. II p. m. 144. IACOBI PEIRCHII *Commentarium in hanc epistolam ad h. l.* Sed hortatorium scribendi genus relinquit PAVLVS, et loquitur de eo, quod alio tempore fit praestiturus. Pronomen igitur τῆτο imprimis respicit ad θεμέλιον aedificandum respicientiae a mortuis peccatis, et caeterorum, quae adducit, primorum doctrinae CHRISTI fundamentorum, atque continet omnino vberioris institutionis promissionem. Nec ferit nos dubium, quod mouere conantur secus sentientes; scilicet male EBRAEIS a PAVLO consuli, si necessariam in aliud tempus differre institutionem vellent. Apostolus enim neuitquam necessaria omittit religionis dogmata. Cf. CEL. IO. DAVID MICHAELIS in annotationibus ad PEIRCHII commentarium

iecto quaerere, de quo in hisce verbis aliquid praedicatur. II. autem ea, quae PAVLVS de ipso enunciat, vere et accuratius considerare

In DVPLICI statu *Subiectum* contemplatur PAVLVS, de quo loquitur in commatibus nostris. Scilicet respicit *primum* ad ipsorummet statum, quo verae ecclesiae membra constituuntur; dein vero etiam ad illum, in quem transponuntur, si a sanctissimis nostri Redemptoris recedunt dogmatibus. Pro diuerso hoc statu diuersa etiam sunt ea, quae subiectum determinant

PRIOREM quod attinet, I) *Φωτισθέντων*, illuminatorum, fit mentio. *Φωτισμοί* idem est ac veritatum cognitionem adsequor, antea quae mihi fuerunt minus notae, ita vt illas iam diiudicare et ab erroribus falsisque conceptibus valeam distinguere. 2 *Cor. IV, 5. 6.* Scilicet in Sacra Scriptura τὸ φῶς passim ignorantiae opponitur, ideoque cognitionem designat; vti eam vim etiam habet, qua salutarem CHRISTI cognitionem veramque fidem significat. *Act. XXVI, 18. 1 Petr. III, 9.* Vox τὸ ἀπαξ saepissime denotat perfectionem rei, ad quam sensim sensimque et per gradus veluti attingimus, absolutam. * Οἱ ἀπαξ Φωτισθέντες igitur sunt illi homines, qui per DEI verbum cognitionem veritatum ad nostram cum DEO reconciliationem necessariarum adsequuti sunt ita, vt de iis plane sint conuicti **

B 2

III

* Cf. IO. CHRISTOPH. WOLFFII *Curae philol. et crit. in hanc epistolam ad EBRÆOS*, ad verba; τὸ ἀπαξ Φωτισθέντας. p. m. 662
 ** PATRES voce τὸ Φωτισθέντες intelligunt atque designant *baptismum*. Cf. HOORNBECK. in *Miscellaneis sacris* p. 335. Et potuerunt quidem baptisatos omnino Φωτισθέντας adpellare, quia prius in doctrinis euangelii instituebantur, et actus lustrationis signum erat, eos dogmata ipsiis proposita solide addidisse. *Apostolicæ* autem *Con-*

III

ALTERA determinatio subiecti Paulini quoad priorem statum haec est: γευσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπιχαρίως. Δωρεᾶ ἐπιχαρίως omnino est CHRISTVS ipse, quem scilicet DEVS lapsis hominibus dedit, vt per Ipsum recipent salutem amissam. Io. III, 16. Atque ipsemet Saluator se δωρεᾶν θεῶν adpellat. Io. III, 10. * Intelligit autem

Constitutiones atque recentiorum alii vsurpant verbum de catechumenis ad baptismum adhuc praeparandis; igitur, h. l. et CAP. X, 32. non ipso de baptifino esset sermo; de iis potius loqueretur Apostolus, qui cognitione veritatis instructi erant. Apolliconē iam saeculo Φωρίζεν fuerit idem ac baptizare, dubitatur merito; scilicet saepenumero de lustratione hac sacra loquuntur scriptores sacri sed nusquam hoc verbum vsurpant. Quidquid sit; ἁπλᾶς Φωριδέντες sunt, qui luce euangelii prorsus collustrati sunt, quos Apostolus C. IV, 2. ἐνηγγελισμενος adpellat. Putant quidem nonnulli Reformatorem, apud CALOV. T. II. Bibl. III. N. T. p. 1234. b. sermonem esse de illuminatione mentali tantum, separata ab immutatione voluntatis per fiduciam in Christum. At vero ἁπλᾶς Φωριδέντες sic non sunt comparati. Pulchre CALOVIUS l. c.; ἵστε Φωρισμός, inquit, vtrumque complectitur, quod vel ex eo adparet, quod Apostolus in eo requirit et perseverantiam et augmentum. Vbi autem nulla est fiducia, ibi perseverantia et augmentum in Φωρισμῷ tantum requiri non potest. Cf. BART. BOTSACCI Predigten, in welchen er die Sünde in den heiligen Geist erläutert. 2te Predigt in notis ad hanc vocem (ii et II)

CHRISTVM esse, qui per τὴν δωρεάν τὴν ἐπιχαρίως hic intelligi debet, nobiscum distinctis docet verbis IO. BRAVNIVS in Comment. ad h. l. BOTSACCIUS, l. c. WOLFIUS in Curis philolog. et critic. ad h. l. CHRISTVM hic multi, inquit, intelligunt, qui se ipsum δωρεάν τῷ θεῷ vocet. Io. III, 10. Noninconuenienter quidem; malim tamen dona spiritualia, a CHRISTO nobis parata, v. c. iustitiam, ἡγιότητα &c. quae sunt δωρεῶν et δωρηματῶν τῶν θεῶν, Iac. I, 17. indicari. Et nos vtramque interpretationem bene inuicem coniungi posse iudicauimus. Qui sc. CHRISTI efficacem adfectus

tem Scriptura per τὴν δαρεὶν τὴν ἐρεσάντων. omnia quoque bona, quae nobis ab et in CHRISTO et per Ipsum obtingunt. *Eph. I, 3. Hebr. VIII, 5. IX, 23.* Designant igitur τὰ ἐρεσάντων iustificationem sanctificationem, et glorificationem, et quae cum his sunt connexa. Verbum γέεδα, interdum esse idem, ac primis rem atque extremis gustare labiis, prorsus negari non potest; et multi prouocant ad *Matth. XXV, 34.* * Interim in foederis

quatus est notitiam, ille etiam particeps donorum a IESU nobis partorum redditur. Apud BOTSACCVM l. c. nota (15) citatos inuenimus Auctores, qui cum WOLFIO consentiunt.

De SPIRITU sancto huc sermonem esse, nonnulli arbitrantur. Sic de ipso exponit IO. OWEN. apud POLVM *Syn. in h. l. et* PEIRCIUS hanc interpretationem non omni carere fundamento arbitratur, licet nostram huic anteponendam censeat. Sed quum eius postea mentio fiat distincta, ad CHRISTVM huc respicere PAVLLVM omnino certum est, quum in sequentibus, quam vehementer in IPSVM peccent ἀνατρέσοντες, ostendat maximo verborum pondere. *Quid igitur aptius est rei, quam si in commemorandis bonis, quae spreuerant, eiusdem iam fecerat filii DEI mentionem*

Sunt etiam, qui putant ad Sacram Coenam respexisse Apostolum; nonnulli autem in primis PATRVM de remissione peccatorum agi contendunt. Non aduersantur hi omnes quidem nobis, quum vtrumque sit medium arctioris cum CHRISTO coniunctionis; sed in sermone PAVLI fundamentum suae interpretationis inuenire ipsos iure dubitamus.

* Subtili prorsus ratione BOTSACCVS l. c. ostendit, illos minime his adiuuari verbis, qui, PAVLVM non de absoluta, perfecta et efficaci Messiae cognitione huc fuisse loquutum, conantur demonstrare; quam in rem igitur consule L. B. citatam *orationem sacram de Peccato in Spirit. Sanct. secundam; p. m. 94. sqq.* De nostra quoque BRAVNIVS discedit sententia; de iis PAVLVM loqui contendens, qui gustauerunt quidem IESVM, sed non fuerunt saturati; i. e. qui leni tantum gauisi erant cognitione promissi Messiae et iam praesentis. Sed huic sententiae opponimus merito haec:

PAVLO

noui tabulis etiam hunc vocis τὸ γένεσθαι fixum non esse significatum, patet ex phrasi γένεσθαι θανάτου, *mori*, Matth. XVI, 28. coll. Io. VIII, 52. Plenam igitur quoque infert rei perceptionem, atque sensum eius operationum. Hinc γευσάμενοι τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπιστάσεως sunt ii, qui, si ad *intellectum* respicias, notitiam CHRISTI solidam et efficacem sibi met acquisiuerunt; ad *voluntatem* vero si attendis, delectantur doctrina IESU et bonis per illum sibi comparatis, atque horum dulcedinem in anima ipsi sentiunt et experiuntur. Cf. Ps. XXXIII, 9. I Petr. II, 3

III

3) AD evolutionem TERTIAE determinationis, quam PAVLLVS suppeditat, subiecti sui quoad statum priorem, vt nosmet accingamus, illa haec est: καὶ μετόχως γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου. Πνεῦμα ἁγίου h. l. denotat omnino, per metonymiam causae pro effectu, dona, effectus et operationes, quae in animo illuminatorum ab ipso SPIRITU produciuntur: quales sunt, vt, qui existunt filii DEI, agat, in pietate confirmet, adque coniunctionem cum DEO perducatur arctiorem. Rom. VIII, 13. I. Cor. III, 16. * Multi quidem sunt, qui per πνεῦμα τὸ ἅγιον in-

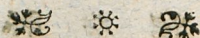
PAVLO est sermo de iis, qui ἀπαρῆ pleno et perfecte erant φωτισθέντες: num autem vere sunt illuminati, qui aliqua tantum de CHRISTO habent cognitionem? Porro certum etiam est, illuminationem voluntatis commotionem habere comitem, quae hominum notitiam de CHRISTO reddit efficacem. WOLFFIVS l. c. indicat Interpretes quosdam alios in nostram non euntes sententiam, itemque suam hac de re mentem explicat non prorsus ob iam dicta nobis aridentem

* Πνεῦμα ἁγίου h. l. dona SPIRITVS S. et operationes in hominum animis denotare, docet etiam nobiscum BRAVNIVS. Negat vero id PEIRCIVS atque Celeb. MICHAELIS, in annotationibus illi

intelligunt *dona ipsius miraculosa*; interim in horum sententiam descendere neutiquam possumus. Scilicet tota apostolici sermonis connexio euidenter commonstrat, PAV-
LVM de *donis sanctificantibus* agere, et ipsum ab vno gradu ad alterum ascendere. Scimus ἀπαξ φωτισθέντες omnes omnino SPIRITVS sancti participes fieri, quod loci probant excitati. Num vero de quolibet illuminato euangelii luce conantur adfirmare fecus sentientes, ipsum extraordinaria accipere SPIRITVS sancti dona et miraculosa? * Quid? quod Apostolus caussam adferat in verbis, quae meditatur, quare iam prima christianae doctrinae

illi subiunctis. Quin prior haec usurpat verba: De SPIRITVS s. operationibus ordinariis, quae Christianis omni tempore obtingunt, non loqui auctorem, certum quidem et exploratum habemus. Sed desiderandum certitudinis huius fundamentum cum lectoribus non communicauit. Celeb. MICHAELIS iudiciat, τὸ πνεῦμα ἅγιον et αἱ δυνάμεις μελλόντος αἰῶνος, de quibus mox fusius agere tempus erit, per miracula et extraordinaria SPIRITVS s. dona esse explicandas, in primis ideo, quia si nostra probaretur explicatio (mater quum sit insuper larga curarum et sollicitudinum, eoque adcuratius expendenda theologis, nec gratis sumenda fuisset) illa pars euanesceat, quae efficit, vt, qui eo se constrinxerunt, ad poenitentiam renouari non possint. Verum enim vero haut euanesceat, vt quidem arbitramur, illi pars, licet dona non intelligamus s. SPIRITVS miraculosa, vt nec intelligi debent, simulatque genuinus PAVLI sensus, qui vero ab vsque huc suppositis omnino differt, erratur

* Pari fere modo differit BOTSACCVS, loco iam saepius citato, cuius verba huc legere non poenitebit: Reinet nicht den durch die Wunder äußerlich, sondern durchs Wort innerlich wirkenden Geist. Denn icner wird nicht allen, die erleuchtet sind, und geschmecket haben die himmlische Gabe, mitgetheilet. Ja er wird auch wol einigen mitgetheilet, die ohne Erleuchtung des Glaubens und ohne geistlichen Geschmack. Will sich also hie nicht reimen mit Pauli aneinander hangenden Rede, da er nur eine Gattung Leute beschreibet. Zu geschweigen, daß sichs auch nicht mit folgendem reimet

ctrinae principia EBRAEIS exponere nollet. Necessè est igitur omiffio huius institutionis habeat rationem in ipsis EBRAEORVM actionibus, in vita ipsorum cum praeceptis CHRISTI et apostolorum, itemque cum illuminatorum statu, comparata. Queritur, omnes fere, vt repetantur fundamenta christianae religionis, opus habere. Num vero hi omnes donorum SPIRITVS S. miraculosorum redditi fuerunt participes? Haec omnia euadent clario-
ra, si demum veram PAVLI intentionem fuerimus o-
stensuri

V

4) QVARTAM Subiecti sui determinationem quoad statum priorem in his apostolus ponit: καὶ καλὸν γεσσαμέ-
νες θεῶ ἐγώμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος. Καλὸν ἐγώμα est ver-
bum illud, quod nil, nisi exoptatum, vile et laetitiae ple-
num, continet; hinc etiam dicitur dignum, quod accipia-
tur. I. Tim. I, 15. Καλὸν etiam in Scriptura id significat,
quod ad vires rei alicuius conferuandas et augendas con-
ducit, illasque conferuat, ne deficient aut putrescant.
Καλὸν ἐγώμα igitur et verbum illud, quod vi gaudet, con-
feruandi virtutes in mente hominis obuias. * Γεύεσθαι κα-
λὸν

* Verbum bonum דבר טוב est omnino Hebraeis promissio omnis
boni alicuius, vt testatur BRAVNIVS in Commentario suo ad h. l.
atque PEIRCIVS. Et verum etiam est, SPIRITVM SANCTVM
in sacra scriptura dici promissionem DEI κατ' ἐξοχὴν, promissionem
spiritus, spiritum promissionis. Num ergo PAVLVS per bonum
verbum intelligit promissum a CHRISTO SPIRITVM, dona
miraculosa cum fidelibus communicantem? Enimvero דבר טוב
in Veteri Testamento adpellatur etiam promissio Messiae eiusque
doctrina. Pf. XLV, 1. 2. coll. Ef. LII, 7. Et sane est illa εὐαγγέλιον,
est verbum maxime bonum, ob virtutem suam et singularem
atque effectus longe salutare. sic cohaerebit etiam haec pro-
positio

ad hoc *ἐπιμα* igitur ea hominis est actio, qua mediis in tentationibus grauiſſimis per verbum DEI conſeruetur confirmaturque, vt permaneat in fide, quo verbum DEI ſuammet animam a praeiudicatis opinionibus, peruerſis motibus atque erroribus purificare, idoneamque poſſit reddere, quae DEO placent opera ſuſcipiendi. *Αὐτὸν μέλλων* in tabulis noui teſtamenti ipſam eius oeconomiam denotare, minime conabimur negare. Scilicet celebris valde eſt diſtinctio Iudaeorum inter *הוֹיָהוּ* et *עוֹלָם הוֹיָהוּ*, quo poſteriori termino tempus, quo Meſſias venturus ſit, deſignant. Verum enim vero PAVLVM hoc in loco

poſitio egregie cum antecedentibus. Scilicet SPIRITVS, CHRISTI, atque Patris, IESVM excitantis, teſtatur in nobis, de Evangelii diuino ortu, de ipſius veritate, neceſſitate fruſtante maximo. Deſiderium vehemens gignit in animo, de rebus in CHRISTI doctrina nobis proſiſtis vt fiat certiffimus conuictiffimusque; denique, nos allicit, vt theſauros in verbo DEI latentes quaeramus atque ſic guſtemus verbi huius boni dulcedinem. In quibus ergo operatur SPIRITVS, illi etiam ad guſtum euangelii pertinent.

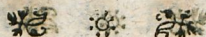
Et BRAVNIVS et PEIRCIVS cum Celeb. MICHAËLIS multisque aliis ſtatunt, PAVLVM hac reſpicere ad loquutionem hebraeam, qua *הוֹיָהוּ* aetas eſt Meſſiae. Primus ab vtroque poſteriori in eo recedit, quod *δυνάμεις* praerogatiuas eſſe N. T. iudicat prae antiquo foedere; id quod etiam SCHOETTGENIVS in *hbris hebraicis p. m. 954.* contendit. Et in horum omnino ſententiam ituri eſſemus, niſi noſtra interpretatio PAVLI ſcopo conuenienter videretur; qua de re iam noſtras adduximus rationes. Qui autem *τὰς δυνάμεις* de miraculis atque vi, perpetrandi ea, intelligunt, in eo ponunt adfert ſui fundamentum, quod haec interpretatio vſui ſcriptorum noui foederis optime reſpondeat. Et negare non conamur, vocem hanc in N. T. tabulis ſignificare miracula. Sed primo num guſtare idem eſt ac miracula edere? dein vocabulum hoc ad alia quoque vſurpatur exprinenda. Cf. STOCKII *Clauem N. T. p. m. 318.* Et ex plurimorum locorum contentione videmus ſane, *τὰς δυνάμεις* eſſe operationes eas, quae

non de donis loqui miraculosis, sed de sanctificantibus, iam monui; hinc etiam sermonem haut esse patet de potentia et virtute miracula edendi in confirmationem religionis Christianae, qua instructi fuerant multa primitivae Ecclesiae membra. Nec sane *singimus* significationes vocabulorum, sed *receptis* omnino utimur, si per *αἰῶν μέλλον* *vitam*, quae manet ad seclas CHRISTI fideles, *aeternam* huc intelligere contendimus! Videlicet profant Dicta in codice N. T. sacro, in quibus, *eadem* per voces haec significatur. Cf. *Ephes. I, 21* * *ὅτι ὁμιτήριον ποιεῖσθαι οὐδ ὁσολοι μὲν* CYR. vero *bona* futurae huius vitae vocantur *δουαίμεις*? Utique ideo, quia vim in animis credentium habent

quae in ipsomet DEO habent suam rationem, adeoque potentiam Numinis supremi spirant. Omnis autem his tolleretur, si loca Scripturae illa accuratius examinentur, in quibus *αἰῶν μέλλον* idem significare dicitur, ac tempus Novi foederis. Cel. Tubing. Theologus, CHRIST. MATTH. PFAFFIUS citat in *Instit. Theol. dogm. et mor. p. m. 234*. IAC. RHENFREDIVM, qui in *dissert. philolog. de Saeculo futuro* adiectis Syntagmati *dissertationum de Stilo N. T.* contra HERM. WITSIVM demonstrare conatus est, per *מְשִׁיחַ* Ebraeos veteres numquam designasse *Messiae* temporis; quem vero auctorem pernoctare mihi quidem non contigit. Negat etiam BOTSACCVS l. c. vllum huius rei exemplum adduci posse ex paginis divinis. *Es* ist auch wohl eine rabbinische Art, inquit ille, daß ihnen *מְשִׁיחַ*, *μέλλον αἰῶν*, so viel sey, als die Zeit des *Messia*, wiewol sie auch öfters dadurch das ewige Leben verstehen. Aber in der Bibel finde sie nicht. Et in nota, (sz.) his verbis subijuncta scribit: ineptum fuerit, PAVLVM, iam in saeculo Messiae sibi satis cognito viventem, illud tamen vocare futurum. Cui iudicio inhaeret quoque b. CANZIVS in *Compend. theol. pur.* p. m. 487.

Ad hunc quidem locum prouocat BRAVNIVS in suo ab nostram metropolitani *Commentario*, dum demonstrare conatur, vocem *τῶν μέλλοντων αἰῶν* in N. T. libris denotare *tempus Messiae*, veteri testamento oppositum. Enimuero legi sane merentur, quae WOLFIUS in *Curis philolog. et crit.* haec in verba differit

bent singularem, et de potentia DEI testantur. Sunt vero eiusmodi bona intuitus DEI, coniunctio cum IPSo et Salvatore nostro IESU CHRISTO arcissima, immortalitas, voluptatis sempiternae sensus, corporis splendor etc. Haec gustat, quem eorum repraesentatio maxime delectat, iucundissimoque in illa fert desiderio, simulac de status sui felicitis futuri certitudine ex verbo DEI magis magisque conuincitur. Gustus igitur hic vitae aeternae summus omnino gradus est gratiae SPIRITVS SANCTI, quam vocant, *conseruantis*; id quod cum antecedentibus PAULI verbis aequae ac consequentibus optime continetur.

his absoluitur determinatio Subiecti, de quo Apostolus loquitur, quoad priorem statum. Scilicet eorum fit mentio, qui Christianae religionis luce illuminati, domum coelestem, quod CHRISTVS est, gustauerunt, SPIRITVS SANCTI et donorum eius sanctificantium participes redditi sunt, euangelii denique dulcedinem et sperandas vitae aeternae felicitates perceperunt.

VI

TRANSIMVS iam ad explicationem determinationum subiecti Paulini quoad statum posteriorem. Loquitur scilicet Apostolus 1) de illuminatis penitus, qui παραπύπτουσι παραπεσόντας. Verbum hoc in sacra scriptura eam denotat actionem, qua ex felici statu, in quem translatus fui, in miserum ac infelicem illum, quem reliqui, memet refero. Ebr. X, 26. Respicit igitur Apostolus ad απιστολάν Ebraeorum, veram CHRISTI religionem, cui se dederunt, relinquentium, atque ad Iudaismum recedentium. Hos vocat

2) Αναπαρπέντας, ἐκποτὸν τὸν ὕδωρ τῆς ζωῆς καὶ παραδεδυγμένους

τιζομενος. Reditum itaque illuminatorum ex Iudaeis ad cultum, a quo iam abhorrerunt, leuiticum comparat apostolus cum peccato maiorum suorummet, qui CHRISTVM ipsi adfixerunt cruci, et de ipso quasi deuicto triumpharunt publice. Παράδειγματιζω nempe in S. litteris omnino significat, *opprobrio aliorum exponere aliquem*. Matth. I, 19. Dein vero etiam de iis vsurpatur, qui in triumphis publicis captiui ducuntur. Habet caeterum utique ἀποστασία Iudaeorum cum peccato cruci CHRISTVM adfigentium communia; habet etiam, quibus grauior hoc redditur. Nimirum hi nondum resurrectione CHRISTI, ascensione, et s. SPIRITVS missione erant conuicti, IESVM esse Dominum glóriæ. Illis vero haecce non amplius deerant argumenta; quid? quod virtutem illorum iam perceperint; de *illuminatis* nempe loquitur PAVLVS. Declarant ergo IESVM pro homine malitioso et impio, morte et afflictionibus cunctis digno; h. e. crucifigunt sanctissimum Messiam, et quidem *εαυτοῖς*. Sibi met ipsi IESVM cruci adfixerunt Iudaei, cum Pilato publice declararunt, se velle, vt ipsis effusio sanguinis Messiae innocentis imputetur. *Εαυτοῖς ἀνασταυρωθέντες τὸν υἱὸν θεοῦ* sunt *οἱ ἀνομιήσαντες*, quia abnegatione euangelii declarant, se in factum hoc suorum consentire maiorum

VII

QVID vero de illuminatis, ad Iudaismum recedentibus, Iudaeis praedicat Apostolus? hoc est quod demonstrare iam conabimur. Ἀδυνατον, inquit, ἀπαξ φωτισθέντας - - πάλιν ἀνομιήσαντες εἰς μετάνοιαν *impossibile est, plene illuminatos - renouare ad poenitentiam*. Ἀδυνατον non illud modo significat, quod absolute et in se iudicatur impossibile; sed etiam, si certas ob causas circumstantiasque

que plane non idoneum est subiectum, vt actus quidam in ipso producat, per τὸ ἀδύνατον haec rei constitutio indigitatur. *Matth. V, 14. XIX, 23. 24. 26.* Ἀνακαί-
νη est rem in eum transponere statum, in quo existit, quum produceretur, atque cum efficientis causae scopo prorsus esset conueniens. *Col. III, 10.* Hoc autem factum est, quum EBRAEI ad religionem christianam ducerentur. Sed rursus (πάλη) suscipi hoc opus conuersionis posse, ἀδύνατον pronunciat Apostolus. Μεταίνοια sensu specialissimo huc sumitur, et denotat reflexionem a falso DEI cultu ad verum, Ipsique probatum, quo sc. sensu de Iudaeis et gentilibus dicitur ipsos ad CHRISTVM conuerti. Verum enim vero PAVLVM de hypothetica impossibilitate, h. e. de ea, quae in ipsomet subiecto conuertendo iacet, non vero de absoluta dicere patet exinde, quia nec in DEO sufficiens ratio huius absolutae impossibilitatis quaeri potest, ita, vt decreuisset, eiusmodi homines numquam in suammet gratiam recipiendi; nec in veritatibus ipsis, ac si virtutem conuincendi diuinam amisissent. Impossibile igitur est ex culpa illuminatorum, eosdem rursus renouare, h. e. denuo de veritate euangelii conuincere, ingeniumque mutare illorum, atque perficere, vt impietatis suae, desertorumque CHRISTI castrorum, eos subeat poenitentia

VIII

NVLIS igitur rationibus impedimentum remoueri potest, quod renouationem ad poenitentiam illuminatorum, si ἀναπίπτει, reddit impossibile? Durum hoc multis Theologorum atque Interpretum iam visum est. DEO nimirum nihil est impossibile; Ergo adfirmare vix licet nobis, nec Omnipotentissimum homines eiusmodi

modi ad resipiscentiam ducere posse. Id quod etiam excitauit rerum diuinarum gnaros et sacras nobis exponentes litteras, vt in genuinum PAVLI sensum et analogiae fidei conuenientem inquirere maximo studebant opere. * Et salua omnino res est, simulatque propositiones epistolae vsque huc consideratas atque explicatas cum antecedentibus *curate comparabimus*. Iam notatum fuit a nobis, commata Capitis sexti huius quartum quintumque causam continere et rationem, cur PAVLVS in rerum praesentia nollet prima cum EBRAEIS Christianae religionis dogmata repetere. Ad Iudaeos maxime scribit, quo-

* Hinc multi per τὸ ἀδύνατον intelligi voluerunt id, quod admodum est difficile. Cf. WOLFFII *Curae philol. et crit. ad hunc locum p. m. 661. sq.* Cl. SCHOETTGENIVS difficultates, quae ex voce hac oriuntur, tolli credidit facilius rectiusque, sit textui suppleatur *Subiectum*, quod homines a PAVLO determinatos renouare nequeat. Putat scilicet, id esse Apostolos aliosque verbi diuini praecones; tres praeterea adducit causas ad sententiam suammet corroborandam. Verba, inquit, textus 1) id facile committunt; 2) versus tertii verba idem probant; 3) τὸ ἀδύνατον proprie quidem DEO conuenit, quod non negatur, apostolis tamen idem non incommode adscribitur, quem ad modum alia talia Prophetis quoque V. T. tribuuntur. Cf. SCHOETTGENII *horas hebraicas in hanc epist. p. m. 956.* Propius ad nostram accedit sententiam WALL in *notis criticis in N. T.* Contendit enim nobiscum, rationem reddere Apostolum, cur primariae doctrinae capita cum EBRAEIS repetere nollet. Scilicet quod illam omnibus sint inculcata, quodque sibi sit impossibile, vllis verbis, quaecumque etiam proferat scribatue, illos, qui relapsi sunt, reuocare ad poenitentiam. Negat vero caeterum, ex hoc effici, eosdem nec a DEO ipsomet vel conuerti posse, vel nunquam iri conuersum siue terroribus conscientiae, siue poenis, siue SPIRITVS S. efficacia aut vi. Multo minus, ait, consequi, eos, vbi poenitentiam delictorum agerent, remissionem ipsorum non esse adsequuturos. Lectori caeterum beniuolo relinquimus, quamnam harum cum nostra collatarum sententiam censeat praefarendam

quorum multi ex Iudaismo ad Christianismum conuersi relicta accedere rursus castra sibi proposuerunt. Hos ab instituto tam abominabili reuocare studet apostolus penitissime. Igitur verba eius haec sibi volunt: Licet admodum esset necessarium, vobis denuo inculcare et explicare doctrinarum CHRISTI fundamenta, huic tamen negotio iam satisfacere nequeo, quia ἀπαξ φωτισθέντας ἀναπεσάντας IISDEM renouare et ad resipiscentiam ducere prorsus est impossibile. Grauiora potius dogmata eiusmodi hominibus proponere debeo, vt apostasiae criminis grauitatem eo melius perspicere, atque ad mutationem animi valeant adduci et permoueri. Et ita omnino res est comparata. Videlicet, qui veritatem religionis CHRISTI agnouerant, de ipsa penitus conuicti erant, nihilominus vero eam reprobant, relinquunt et ad relictum DEI cultum VERO oppositum recedunt, hi tot tantisque praeiudicatis opinionibus, peruersis iudiciis erroribusque occupantur adeo grauibus, vt primis christianae religionis minime moueri queant principis, ad rectam, a qua deflexerunt, viam reuertendi. Maiora potius momenta considerari cum ipsis et examinari debent, vt veritas fundamentorum pateat, absque iis denuo agnoscat. Id quod etiam PAVLVVS ipse praestitit. Prima fidei in CHRISTVM capita iam EBRAEIS haut proposuit, v. I. διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τῆ Χριστοῦ λόγον; sed grauissimam explicauit veritatem, IESVM scilicet verum esse Messiam, Patribus promissum, atque typis leuitici cultus omnino adumbratum

MINIME ergo locus hic de peccato in SPIRITVM s. agit; quod licet Theologorum plurimi quidem contenderint, nos tamen, cum scriptoris diuini scopo minus

minus conuenire, in dogmatica differtationis nostrae, quae hanc excipit, partē et demonstrabimus, et argumentis ex loco hoc cum idea *Peccati in SPIRITVM SANCTVM* collato defunctis confirmabimus *

* Paucis licebit huc euincere verum loci ad *EBR. X. 26.* sensum, qui plurimis Theologorum idem probare videtur, ac iam considerato in *SPIRITVM SANCTVM* eloqui. *Ἐκείσιν γὰρ,* sunt textus verba, *ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἢ ἔτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία.* Certum est, *PAVLVM* per τὸ ἀμαρτανέειν idem denotare ac per τὸ ἀναπίπτειν *C. VI. 4. sqq.* ac οἱ λαβόντες τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας sunt omnino οἱ ἀπαξ φωτισθέντες. Subiectum ergo est idem in utroque loco. Nimirum loquitur Apostolus de Iudaeis ad Christianam religionem conuersis, iam vero ad relicta recedere castra volentibus. Quid autem his proponit? Οὐκ ἔτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία. Cultus scilicet leuiticus hostiis omnino absolutus fuit maxime, quae, tamquam typi, respexerunt ad futurum Messiam, atque hac ratione Iudaei per hostias acceperunt delictorum suorum remissionem. Nunc vero, quum *CHRISTVS* iam venerit in mundum, vim etiam amiserunt suae hostiae, et nullus per eas cum *DEO* reconciliari amplius potest. Depingit ergo *PAVLVS* miserum eorummet statum, qui, postquam Messias promissus aduenit, cultu tamen leuitico se *DEVM* posse credunt venerari. Scitis, inquit Apostolus, Hebraei, scitis, vosmet quotidie peccata committere, quibus iram *DEI* in vos concitatis. Quibus auxiliis *DEVM* studebitis vobiscum reconciliare? Num oblatione victimarum? Hae omnem amiserunt certe valorem. Οὐκ ἔτι ἀπολείπεται θυσία περὶ ἀμαρτιῶν, si ex Christianismo ad Iudaicam reuertimini religionem. Cf. *AVG. HERM. FRANCKII* *Lectiones paraeneticas in Epistolam ad Hebraeos.*

PARS

PARS DOGMATICA

I

SCOPVS dogmatici huius partis nostrae dissertationis eo in primis tendit, vt sistatur vera notio *Peccati in SPIRITVM SANCTVM*; dein vt sensus *PAVLI* in dicto vsque huc considerato cum ipsa comparetur, Theologorumque tertio communis ipsius interpretatio examinetur; denique vt, quae ex ipso concludere licet dogmate, rationibus fundata, adiciamus

AD *PRIVS* quod attinet negotium a nobis iam suscipiendum, ab omnibus sane conceditur, notionem, quam de *Peccato in SPIRITVM SANCTVM* formare debemus, ediscere nos oportere ex ipsius *Saluatoris* nostri sermonibus dictisque, qui scilicet non solum nos docet, dare eiusmodi peccatum, sed etiam, qua in re consistat illud, demonstravit. Addimus et hoc: nullus in codice sacro exstat locus, in quo ab alio quodam viro *Deo* instruamur de essentia aequae ac existentia *Peccati in SPIRITVM SANCTVM*. Satis ipsius distinctam et expressam mentionem nullus eorum fecit. Num vero ea, quae excitantur, loca agant de ipso, sub iudice scilicet lis est. Id quod abunde nostram confirmat sententiam, ex *Matth. XII, 31. 32. Marc. III, 28. et Luc. XII, 10.* esse hauriendam vnicuique definitionem de *Peccato in SPIRITVM S.* a Theologis suppeditandam

VT vero hoc eo facilius procedat, occasio sane curatiua est consideranda, qua scilicet data *IESVS* de peccato eloquutus fuit in *SPIRITVM S.* Sequentia igitur cape. *Matthaeus* pariter ac *Marcus* *ll. cit.* commemorant sanationem hominis daemone obsessi, a *CHRISTO* miraculose susceptam peractamque. Populus praefens his rebus ge-

D

stis permouebatur, atque vim Messiae diuinam agnoscebat. Quem effectum salutarem Pharisei impedire studentes populo persuadere conantur, IESVM eiecisse diabolum principis daemonum auxilio, quem Beelzebub vocarunt. Refutat CHRISTVS impiam valde hanc opinionem blasphemiamque maximam, et tandem inquit: *omne peccatum omnisque blasphemia homini remittitur, sed ea, quae in Spiritum committitur, sane haut condonatur.* Quid ergo, num Pharisei hoc commiserunt crimen? Vtique. Haec enim omnia dixit Saluator noster *θεοὶ θεωροῦσιν*, quia ipsum habere daemonem impurum contendebant. *Marc. III, 30*

EX his itaque concludimus: Quicumque miracula CHRISTI virtute diuina, qua pollet, perfecta daemonis impuri diabolique auxilio dicit edi, licet de meliori sit instructus et conuictus, is peccatum committit, quod in SPIRITVM a CHRISTO dicitur perpetrari. Nam quicumque huius criminis accusantur a CHRISTO, illi miracula ab Ipso diuina vi perfecta daemone impuro adscripserunt. Ergo *peccati in Spiritum definitio* haec erit optima: *quod sit videlicet crimen illud, quo Christus miraculum diuina virtute edens, diaboli ipsius auxilio operari, impie dicitur, licet de diuinitate ipsius firmus conuicti.* Hunc enim conceptum probat, confirmat, suppeditatque ipsa occasio IESV contingens hac de re differendi, ipsiusque grauitatem ob oculos Phariseis ponendi *

LVCAS

* Et sunt omnino Theologorum nonnulli, qui hac in re nobiscumque consentiunt, eandemque definitionem Peccati huius tradunt. Ex patribus nomino ATHANASIVM, Ecclesiae Alexandrinae Antisitem, qui Saec. IV. floruit, perque peccatum in SPIRITVM s. praecise intelligit blasphemiam, quae in CHRISTI DEITATEM committitur, vbi miracula, a Seruatore edita, diabolo adscribuntur.

LUCAS quidem, quod fatemur, nullam mentionem facit miraculi cuiusdam a CHRISTO editi, quom nobiscum sermonem communicat, quo IESVS de eodem peccato cum discipulis suis differit. Interim ea prorsus ratione apud *Lucam* quoque eundem Messias distinguit inter peccatum, quod in humanam committitur suamet personam, et inter illud, quo SPIRITVS s. laeditur. Per posterius igitur, quod facile patet, idem intelligit, cuius rationem et naturam apud *Matthaeum* et *Marcum* inuenimus explicatam, simulatque verba Saluatoris nostri cum ipsa occasione, qua fuerunt prolata, ut factum est a nobis, contendimus. Insuper haec etiam volumus considerari. DOMINVS noster apud *Lucam* Capite citato XII. suos adhortatur discipulos, ut numquam ipsum pernegent, ut potius semet coram quolibet homine confiteri semper parati sint promptique omni cum alacritate. Verum enim vero ut sciant, quibus pernegetur CHRIS-

D 2 MATTHAEVS STVS

tur. Hunc sequuntur TERTVLLIANVS, HILARIVS, PACIANVS et AMBROSIVS, quibus PHOTIVM addimus, virum Saec. IX. valde celebrem. Cum his ex recentioribus fere consentit HORNBECKIVS. In omnibus vero nostram sententiam approbat HVGVS GROTIVS, SIMON EPISCOPIVS, STEPH. CVRCCELLAEVS, PHILIPP. A LIMBORCH, atque CATTENBVRGIVS. Adiungendi sunt his celeberrimus Tubingensium Theologus atque Cancellarius G. M. PFAFFIVS, itemque IO. CHRIST. KLEMMIVS, et PETR. ZORNIVS, qui sub nomine THEOPHILI AMELII latere voluit; THEODORVS HACKSPANIVS, IO. PETRVS GRVNENBERGIVS. Addimus et Praeceptorem nostrum omni pietate colendum Celeberr. IO. ERNESTVM SCHVBERTVM, qui in disert sua inaugurali sub Praefide nostro *de Peccato, in SPIR. s. habita in eo nobiscum consentit, ut contendat, dictum ad EBR. VI. 4. sqq. minime de peccato agere in SPIRITVM s.* Ex Ecclesiae Romanae focis in censum veniunt GILBERT GENEBRARDVS et CORN. IANSENIVS; ex Anglis HALESIVS

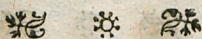
STVS peccatis, docet, hoc primum fieri, si humanam suamet verbis laederent impiis actionibusue malis naturam; deinde atrocius adhuc crimen, quo pernegetur, esse hoc, si sanctum blasphemarent SPIRITVM; id quod scil. numquam hominibus remitteretur. Ex his patet a deo, CHRISTVM et hoc in loco nullum aliud per postremum designare peccatum, quam illud, cuius Pharisaeos, daemone ipsum impuros eicere spiritus adfirmantes, accusauit. Nam 1) etiam opponitur peccato in filium hominis; 2) de ipso et quoque adfirmat IESVS, quod neuiquam remittatur

INTERIM non est, quod anxie de peccati huius denominatione quaeramus. Docet nimirum ipse CHRISTVS, se daemones per DEI SPIRITVM eicere, adeoque etiam miracula virtute diuina edere. cf. *Matth. XII, 28*. Haec igitur vera est causa, cur blasphemia in miracula CHRISTI a Phariseis iacta *peccatum* dicatur in SPIRITVM SANCTVM

 II

QUICVMQVE igitur locus Scripturae sacrae de peccato in SPIRITVM agit, ille versari debet circa blasphemiam in miracula CHRISTI factam. Et vice versa. Quicumque locus non agit de blasphemia in miracula CHRISTI impie dicta, ille etiam non versatur circa *Peccatum in SPIRITVM S.* Haec est norma, ad quam examinanda sunt dicta reliqua, in codice sacro occurrentia, quae de singulari hocce delicto agere adfirmant. Ratio autem et fundamentum huius regulae est definitio ipsa, a nobis suppeditata, et ad CHRISTI ipsius verba iuste efformata. Porro. Quicumque locus Scripturae de peccato agit, cuius remissio nulla prorsus ratione potest obtineri, in illo

de

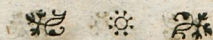

de *Peccato in SPIRITVM SANCTVM* est sermo; et vice versa: quodcumque diuini codicis dictum de *Peccato* non agit, cuius remissionem nullo possumus modo consequi, illud etiam de hoc delicto non potest explicari. Scilicet *Character Peccati in SPIRITVM*, quem ipse *Messias* suppeditauit, est irremissibilitas

 III

HAEC igitur adplicemus necesse est ad effectum *PAVLI* Sectione secunda exegeti curatori consideratum; si litem componere velimus, vtrum agat de *Peccato in SPIRITVM*, an vero minus de ipso loquatur *Apostolus*. Res ante omnia conueniat in Subiecto. Loquitur scilicet, vt vsque huc ostendimus satis euidenter, de *Iudaeis*, qui ad religionem rectam sunt adducti, et de veritate, *CHRISTVS* quod sit *Messias*, *Patribus a DEO* promissus, iam conuicti quam maxime. Vocantur hi ab Ipso met *illuminati*; quia iam acceperunt τὴν ἐπιγνώσιν τῆς ἀληθείας, quas scilicet omnis ignorantia, omnis error, omnis peruersa inclinatio ad ea, quae veritati sunt opposita, ex intellectu, tanquam tenebrae, quibus obfuscatur, expelluntur. Qua re vides, quod ὡς ἐν παρόδῳ notamus, *NOVATIANOS* grauiterrasse, qui per ἀπαξ φωτισθέντας baptisatos intelligi voluerunt, quem significatum ex more atque stilo *PATRV* modo τὸ φωτίζειν accepit. Naturam illuminatorum delineare pergit *Apostolus*, dum eos etiam gustare domum illud coeleste, quod est *CHRISTVS*, adfirmat, hac scil. ratione, quum, quam eximia sint dona, quae fide in *CHRISTVM* accipiunt, iam fuerunt experti; partim remissione peccatorum, quam sunt adsequuti, partim fiducia in *DEVM*, quae ipsis in corda fidelium in dies crescere solet; quia scil. *participes sunt*

Spiritus sancti, qui inhabitat mentem credentium, ut eos in bono omni confirmet, atque incrementa capere iubeat, dum vires largitur, consolatur atque preces fundit ipse ad patrem. *Rom. VIII.* Hoc sane modo sentiunt *bonitatem verbi Iehouae*, quum omnia illum seruare atque implere experiantur, quae in Sacra Scriptura promissit vere in *CHRISTVM* credentibus. Id quod etiam eos magis magisque cum *DEO* coniungit, redditque idoneos, laetitias illas sibi repraesentandi maximas, quibus aliquando in vita futura delectabuntur, qui perseverant in fide ad mortem usque. Cape igitur his Subiectum, de quo *PAVLVS* loquitur

 III

SI homo eiusmodi ad Iudaicam recedit religionem, per prima fidei principia non potest renouari, inquit Apostolus. Queritur ergo I) num Iudaeus ad Christianam religionem conuersus, si eum deserit rursus, adque relictum regreditur Iudaismum, iure dicatur peccare in *SPIRITVM SANCTVM*? Id quod negamus. Nam aliud est, miracula, quae virtute diuina *CHRISTVM* eedere videmus, daemone adscribere, licet ne vnum quidem in promptu sit argumentum, sic iudicare; aliud est: veritatem religionis Christianae, quam professi sumus, iam in dubium vocare, aut prorsus reiicere; scilicet ad hoc nos variae opiniones praeiudicatae, quibus fallimur, varii errores, in quos incidimus, rationes variae apparentes, quibus seducimur, possunt permouere. Prius autem si fiat, hoc omne in promptu non est. Nam ad essentialia huius peccati requiritur, miraculorum a *CHRISTO* editorum diuinitatem ex sola omnino malitia, incredulitate, et peruersissimo veritatis odio impugna-
re,

re, atque blasphemis adficere. Porro notetur et hoc: PAVLVS ad Iudaeos scribit, qui, licet fuerint illuminati, variis tamen tentabantur opinionibus, castra petendi relicta; vt totum Caput primum Epistolae ad EBRAEOS indicat. Deinde quaerendum est 2) num, per primam religionis Capita non posse renouari, idem sit, ac: plane non adsequi posse peccati remissionem. Id quod sane nemo adfirmabit. Verum enim vero PAVLVM prius modo enuntiare, iam demonstrauius. Et sane nihil habebit, quod obiiciat, qui nexum, vt fecimus, antecedentium probe comparauerit cum textu nostro. * Dein Apostolus hoc etiam dicere non potuisset. Apostatam enim ad veritatem posse redire est certissimum

V
CADIT igitur fundamentum sententiae, qua oraculum hoc PAVLINVM de Peccato in SPIRITVM SANCTVM agere adferitur. Scilicet primarium eius est hoc, quod dicatur, renouationem christianae religionis veritatem sufficienter agnitam abnegantium esse prorsus im-

* Ipse beatus Tubingensium Theologus, CANZIVS, meritis in diuiores scientias pariter ac in Philosophicas maximis sane insignis, licet aliam de Peccato in SPIRITVM s. habeat sententiam, nihilominus verba nostra eodem modo connectit cum antecedentibus. Quem in finem conf. IRSIVS *Compendium Theol. purioris p. m. 489. sq. vbi inter alia his etiam verbis utitur: Talem vocis (ἀδυνατον) significatum (quod scil. moralem huc designet impossibilitatem) ex nexu oraculi cum antecedentibus, probo: non iaceam, ait vir diuus, christianae religionis tantum fundamenta; quasi dicat: aut in veritate acceptata persistitis, tum ad vltiora incrementa pergendum: aut relabimini in pristinos ethnicorum vel Iudaeorum errores; tum impossibile fuerit vos reduci ILLIS ARGUMENTIS, QVAE SVAM IN VOBIS VIM, IAM IN IPŒO RELAPSV AMISERVNT*

possibilem. Ratiocinantur ergo hunc in modum: *Quicumque nullam suorum peccatorum sperare possunt remissionem, hi sunt ii, qui peccant in SPIRITVM SANCTVM. Quorum vero renouatio est impossibilis, hi etiam nullam sperare possunt remissionem peccatorum. Iam qui Religionis Christianae veritatem sufficienter agnitam pernegant, horum renouatio est impossibilis. Ergo etiam sunt peccatores in SPIRITVM SANCTVM. Probant suas conclusiones ex dicto PAULI cum effato CHRISTI collato. Nimirum DOMINVS dicit: omne peccatum remitti excepto in SPIRITVM SANCTVM delicto. PAVLVS vero loquitur de peccato, quod haut remissibile est, ergo etiam sermo ipsi est de peccatoribus in SPIRITVM. Loquitur vero Apostolus de abnegatione veritatum diuinarum sufficienter agnitarum. Hinc in ea consistere etiam peccatum a CHRISTO irremissibile dictum concludunt*

 VI

Sed respondemus 1) quod iam demonstrauiamus: renouationem abnegantium veritatem religionis Christianae satis agnitam ab Apostolo *non dici absolute, sed tantum respectiue* impossibilem. 2) Ponamus, Apostolum de impossibilitate renouationis eorum, qui agnitam verbi diuini veritatem pernegant, absoluta huc loqui; ob eandem causam de peccato quoque in SPIRITVM SANCTVM: quomodo haec notio conueniret cum idea peccati huius ex ore CHRISTI formanda; qui satis distincte docet, illud committi, si miracula ab ipso perpetrata suamque diuinitatem spirantia, daemone adscribimus, atque impiis adficere conamur blasphemiis. Conueniret vtraque in Charactere vno, in re ipsa autem differret, adeo vt plures essent species, quae sub genere peccati *irremissibilis* continerentur.

merentur. Id quod viderunt Theologi dictum hoc de peccato in SPIRITVM explicantes. Formarunt hinc sibi notionem ex oraculo Paulino, ad quam accommodare atque explicare studuerunt, quae docuit Saluator noster sanctissimus. Cum his autem in vnam ire sententiam neutiquam possumus. Praeter ea certum est, quid? quod certissimum, iusto latiori significatu sumi peccatum *ἐἰς τὸ πνεῦμα ἁγίον*, si per illud abnegatio veritatis christianaе religionis voluntaria intelligitur.

VII

ATQVE facili fere negotio ad caeteras quaestiones responderi possumus, quae circa *Subiectum* et *causam* irremissibilitatis peccati in SPIRITVM s. solent ab eruditis disputari. Ex dicto Paulino nihil effici his de rebus, omnes concedent, simulatque erunt conuicti, illud de Peccato hoc non agere. Concurrentum igitur est ad oracula Euangelistarum, sermonem CHRISTI continentium. NUM igitur irrogenitus est Subiectum, circa Peccatum *ἐἰς τὸ πνεῦμα* versans? num vero regenitus? Irregeniti fuerunt Pharisaei, qui a CHRISTVS huius accusantur Criminis. Quid ergo multis opus est disputare? Porro: Regeniti vt his euadant similes, fieri posse, haud video cur negem? Quem vero usum habet haec quaestio? Certum videlicet est, hodie non amplius peccari in SPIRITVM s. eo sensu, quem CHRISTVS intelligit. Difficilius erit decidere rem circa *causam*, quae sit, irremissibilitatis. Scil. omnes in eo conueniunt, finalem *ἀριστον* esse ipsius rationem, sed huius ratio quaenam sit, disputatur: vel, vt distinctius mentem meam exprimam, quaeritur a Theologis, CUR incredulitas finalis necessario sit connexa cum vitio illo, quo committitur peccatum in SPI-

E

RITVM

RITVM s. adeo, vt qui huiusce fit reus, finaliter etiam euadat incredulus. Nobis quidem responsio ea videtur optima, qua dicitur nulli locum dari medio, quo reducuntur ad fidem, qui DEITATEM Messiae, de qua conuicti sunt plene, ipsis etiam extraordinariis gratiae mediis, nuda ex malitia non solum negant, sed etiam oppugnant, et blasphemis laedunt pertinacissime

PLVRA iam non addam, beniuole Lector, vltimaque haec confectaria neutiquam prolixius prosequar, a Viris sane doctissimis solide iam passim pertractata, examinata, refutata, adprobataque; quum praesertim facile iuuenilibus meis conaminibus, necessaria nondum perspicacia et eruditione theologica, quod profiteor, et quam nemo a memet exigebit, munitis exornatisque, in errorem incidere possem. * Vnica ratio fuit hoc momentum theologicum pertractandi, quia delector studio exegetico, quo sine nemo se virum praestare potest aliquando theologicum

* Conferri possunt hanc in rem, quae docet multa cum soliditate V. S. V. Abbas noster, SCHVBERTVS, in citata disputatione; et qui se ipsi opponit, Celeb. IACOB. CARPOVIUS in tribus, quas edidit, Commentationibus de notione et irremissibilitate peccati in SPIR. S. atque in ipsius illustratione apologetica peccati in SPIR. S. et incredulitatis finalis tredecim specimenibus comprehensa

Errata

Pag. XI. lin. 11 et 12 *Φωριδέρταυ* lege pro *Φωριδέρταυ*

Pag. XIV. l. 1 et 2 *γέυεδαι* pro *γέυεδαι*

Pag. XV. l. 5. *Φωριδέρταυ* pro *Φωριδέρταυ*

l. 7. indicat pro iudiciat

Pag. XVI. l. 20 est pro et

Caetera, si quae sunt, emendabit L. Bay

ORNATISSIMO WAGNERO

S. P. D.

CHRISTOPHORVS TIMOTHEVS SEIDELIUS

Itaque multis ingenuis artibus, adminiculisque dextre theologicis stipatus, ad explicandum aliquod diuinius doctrinae caput, mentem appulisti; et eius omnino generis ex ampliori diuinorum librorum segete pensum depromisti, quod difficile admodum explicatus habet, et cuius interpretatio multum haecenus theologorum eruditissimorum exercuit ingenia, ne tamen hodiernum penitus inter eosdem conuenit, utrum iste locus de peccato in SPIRITVM S. exponat nec ne, sed in diuersas potius abeunt sententias. Quocirca TVVM hoc institutum lectoribus esse non potest nisi gratissimum. Quum vero omni in negotio exegetico, loci temporis, aliarumque circumstantiarum consideratio, insignem praestet utilitatem: vel hoc etiam nomine isthaec TVA commentatio est commendanda, quod in iis, quoad eius fieri potuit, excutiendis, nihil TIBI laboris reliqui feceris, praetercaque omnia succincte se prosequutus. Iam ad me quidem quod attinet, vehementer placet mihi ista TVA opera, multumque iuvat me esse testem TVAE praesantiae, dexteritatis, et reliquorum quibus emines mentis dotium. Eras autem iam tum non leuiter subactus literis optimis, cum has salutares Musas. Ex quo autem nostris inhaeres subsellis, denique iisdem literis omni qua decet assiduitate incubuisti, itemque in theologia parum tenuis fecisti progressus, intraque biennii spatium, ingeniorum hoc in mercatu, optimos TIBI thesauros collegisti. Cuius rei, praeter hoc ipsum, aliud etiam praeclarum extat documentum, Meditatio nempe Philologica Exegetica in primum Psalmum nuper TVO Marte conscripta, quae se ob eruditionem et alia multa bona, non praeter rem commendauit. Talem itaque quum TE haecenus praestiteris, quomodo potest aliter sperari, quam ut magna cum laude TVAM hanc publice exponas dissertationem, eandemque defendas egregie? Huius defensionis quum testem me esse praesidemque uoluisti, in ea re eo TIBI libentius gratificor, quum optime TIBI cupiam, TVISQUE fauorem studii industriaeque; adeoque ut his, quae abs TE laude digna geruntur, interesse inueni. Igitur TVVS, quem huic negotio impendisti, labor, TIBI laudi, caris in patria parentibus cognatisque laetitiae, aliis vero utilitati cedet. Modo perge, OPTIME WAGNERE, inuestigationi sacri rixtus operam locare: perge eo quo coepisti modo bonas sectari literas, easque ad diuinam transferre doctrinam, ut sanctissimum inde DEI nomen amplificetur, uariisque ad DEI ciuitatem usus redeat. Nullas difficultatum pertimesce syrtes, sed docili TVA eas transcendere solertia! Ita bonus euades theologus, DEVSQUE diligentem TVAM pensabit operam industriamque abunde.

abunde. *Allyd* *supremum* *Numen* *TVA* *coepit* *omnia* *secundat*, *et* *TE*
saluum *esse* *incolumemque* *iubeat*. *Vale*. *Dabam* *in* *Academ. Jul. Carolina*
d. XXIII. Maii *MDCCLV.*

* * * * *

VIRO
NOBILIS DOCTIS

AVCTORI DISSERTATIONIS

AMICO INTER PAUCOS DILECTO

S. P. D.

IOANNES FRIDERICVS SCHOLZ

PHILOS. D. ET AA. MAG.

Opponens.

Virtutes *TVAS*, *AMICE* *DILECTE!* *laudare*, *amicitiae* *opus* *non* *re-*
putatur. *Quidni?* *Num* *forſan* *laus* *ore* *amicorum* *prolata* *minus*
habet *ponderis* *minusque* *valoris?* *Dicitur!* *Sed* *quanta* *ratione*, *nescio*.
Nonus *dubitare* *liceret*, *an* *ii*, *quibus* *id* *videtur* *perſuaſum*, *amicitiae* *le-*
ges *recte* *cognouerint* *atque* *proprietates?* *Mutuus* *amicorum* *amor*, *in*
recta *fundatus* *virtutum* *ſenſatione*, *laudi*, *opinor*, *ab* *amicis* *profectae* *ſi-*
dem *conciliet* *neceſſum* *eſſet* *maiores*. *Plena* *enim* *ex* *coniunctione* *praefu-*
mitur *profluxa*. *At* *mundo* *maneat* *opinio!* *TV*, *VIR* *NOBILIS!* *vir-*
tutibus *clare* *splendens* *inſtructus* *non* *eges* *praeconiis*. *Et* *mibi* *ſufficiet*,
TIBI, *quod* *cor* *meum* *mibi* *dicitur* *laetum*, *deſtinaſſe*. *Gratulor* *TIBI*
nouum *eruditionis* *TVAE* *ſpecimen*; *nouum* *dico*, *exſtant* *namque* *egregie*
ab *TE* *elaborata* *antiquiora*. *Gratulor* *PATRI* *TVO* *Seni* *grauiſſimo*
ſilium *tam* *doctum*, *ſolamen* *ſenectutis* *dulciſſimum*, *familiaeque* *ornamen-*
tum. *Gratulor* *Patriae* *TVAE*, *cui* *ſemper* *honorum* *ciuium* *laus* *fuit*
honori, *ciuem* *praeclearis* *maeratum* *ingenii* *dotibus*. *Numne* *igitur*, *ut*
TIBI *DEVS* *mox* *decernat* *largae* *virtutum* *praemia*, *optarem?* *Ex* *a-*
nimo, *crede* *mibi*, *opto!* *Et* *ſi* *providentia* *votis* *annuerit*, *vitam* *viues*
ſelicem, *beatam*, *patriaeque* *iucundiſſimam*, *utiſſimamque*. *Verum* *ab*
hiſce *votis* *adimplendis* *neque* *hoc* *ſeuingere* *licet*, *mibi* *ut* *ſemper* *ſis*
amicus, *meique* *memor*. *Dab. in* *Acad. Jul. Car.*

d. XXIII. Maii *1755.*

AB: 194322

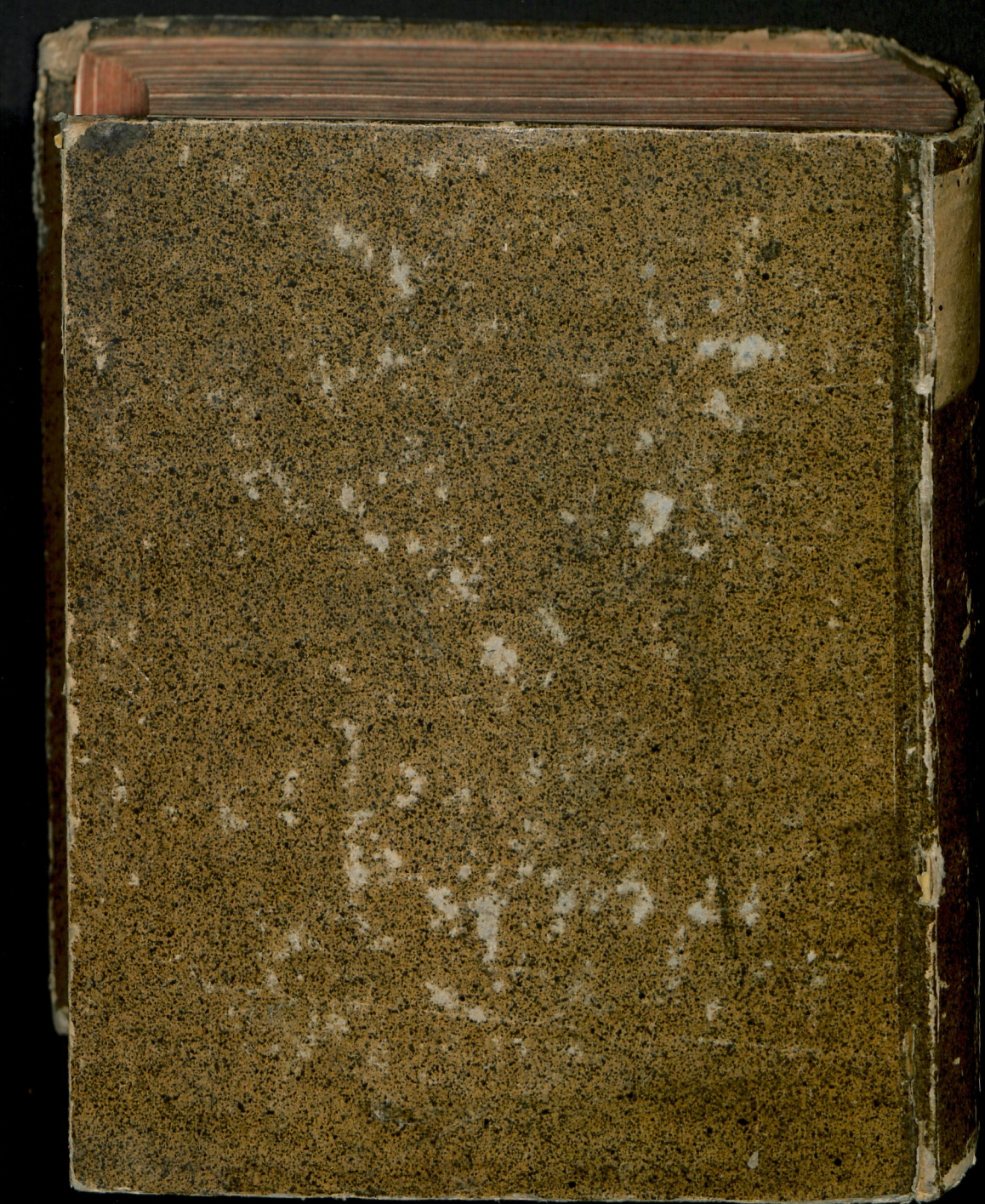
ULB Halle 3
003 249 751

sb.

12

B.I.G.

Farbkarte #13

DISSERTATIO EXEGETICA

QVA

LOCVM PAVLI ad Ebr. VI, 4. sq

NON AGERE

DE

PECCATO IN SPIRITVM S

ADSERITVR

QVAMQVE

SVB PRAESIDIO

VIRI SVMME VENERABILIS

MAGNIFICI ET EXCELLENTISSIMI

CHRISTOPHORI TIMOTHEI
SEIDELII

S. THEOL. D. SEREN. BRVNSV. AC LVNEBVRG. DVCI A CONSILII
SAGRIS, SVPERINTENDENTIS GENERALIS, CAPITVLI IMPERIA-
LIS LIBERI REGIO-LOTHARIENSIS ABBATIS, S. THEOL. PROF
PRIMAR. IN ACAD. IVLIA CAROLINA, ET-PROT-ECCLESIASTAE
HELMSTADIENSIS, TEVTONICARVM SOCIETATVM HELM-
STADIENSIS PRAESIDIS ET GOTTINGENSIS
MEMBRI

FAVORIS PRAECEPTORIS AC HOSPITIS SVI MA-
XIMA PIETATE AC MENTE GRATISSIMA
AETATEM COLENDI

D. XXVII. MAII MDCCLV. IN IVLEO MAIORI

PVBICO EXAMINI SVBICIET

AVCTOR

IOANNES FRANCISCVS WAGNER

VLMENSIS

S. THEOL. CVLTOR ET DVCALIS TEVTONICAE SOCIETATIS,
QVAE HELMSTADI FLORET, ORDINARIVS SODALIS

HELMSTADI, TYPIS LEVCKARDIANIS